

Osmanlı Kuruluş Devrinde; Doğu Marmara Kıyılarında Türk İskânı

Şahin KILIÇ*

Raif KAPLANOĞLU**

Özet

Osmanlı Türkleri Bithynia'ya geldiklerinde, bu bölgede üç kuşaktır yaşayan Türk ve Müslüman unsurları bulmuşlardı. Aynı zamanda, yerli ahali ile kurulan uyumlu ekonomik ilişkiler Rum ahalinin bölgeyi terk etmesiyle bozulmaya başlamıştı. Osmanlıların bu durumu engellemek amacıyla Hristiyanların kalmasını sağlayacak teşviklerde buldukları bilinmektedir. Bu nedenle Türklerin Bithynia'ya geldiklerinde nerelere yerleştiklerini öğrenmemizde ilk Türk yerleşimlerini ve bu yerleşimlerin dönüşümünü tespit etmek önemlidir. Makaleye konu edilen araştırmada, Osmanlı ve Bizans kroniklerinin verdiği bilgilerin yanısıra Osmanlı dönemi boyunca tutulan arşiv kayıtları, seyahatnameler, tarihi haritalar ve tarafımızdan yapılan saha araştırmaları kullanılarak söz konusu yerleşimler tespit edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Doğu Marmara, Türk İskânı, Geç Bizans, Erken Osmanlı

Turkish Settlements in the Eastern Marmara Coasts in the Period of Ottoman Foundation

Abstract

When the Ottoman Turks came to the Bithynia, they had found the Turkish and Muslims populations there who were living for three generations. At the same time, consistent relationships with indigenous economic deterioration had begun to deteriorate when the Greek population start to leave the area. The Ottomans promoted Greek people in order to prevent this situation. Therefore, it is important to identify the settlements and transformations of them when the Turks arrived in Bithynia. In this research, will be studied to determine this settlements using Ottoman and Byzantine chronicles, archival records, travelogues and field researchs.

Keywords: Bithynia, Turkish Settlements, Late Byzantine, Early Ottoman

* Yrd. Doç. Dr., Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Balkan Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Çağdaş Yunan Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, sahinilic@yahoo.com/sahinilic@trakya.edu.tr

** Avrasya Etnoğrafya Vakfı Genel Sekreteri, raifkaplanoglu@hotmail.com

Giriş

Osmanlı Türkleri Bithynia'ya geldiklerinde, bu bölgede üç kuşaktır yaşayan Türk ve Müslüman unsurları bulmuşlardı. Bu nedenle, Bithynia bölgesi çok çabuk Türkleşmişti. Ancak bu kez, Hristiyan unsurlar Bithynia'yı terk etmeye başlamıştı. Bu durum bölgenin boşalmasına ve ekonomik zarara neden olmuş, bölgede oluşan ekonomik dengeleri bozmuştu. Türkler ile Rumlar arasında zamanla oluşan uyumlu ekonomik ilişkiler, her iki toplum için son derece yararlı ve neredeyse vazgeçilmez bir pozisyondaydı. Bunun önemini kısa zamanda anlayan Osmanlı yönetiminin, daha ilk yıllardan başlayarak yerli Hristiyanların yerlerinde kalmalarına olanak sağlamaya çalıştığı görülmektedir. Birçok kale alındıktan sonra yerli halkın Hristiyan olarak yerinde kalması için izin verildi.

Gibbons gibi Batılı Osmanlı tarihçileri bir kısmı ve bazı çağdaş kaynaklar, yerli Hristiyanların bir kısmının Bizans'ın devletinin kendilerini Osmanlılarla baş başa bırakması nedeniyle din değiştirerek bölgede kaldığını yazmaktadır. Osmanlı yönetiminin, bölgedeki Hristiyan unsurların Bithynia'yı terk etmemeleri için bazı tavizler verdiği anlaşılıyor. Daha da önemlisi, bazıları sonradan Müslüman olan bu yöneticilerin kuruluş döneminde en güçlü feodal aileleri kurdukları bilinmektedir.¹

Osmanlı Devleti'nin de tıpkı Bizanslılar gibi, Anadolu'da boşalmış olan köyleri doldurmak ve ekonomiyi canlandırmak için, Rumeli'de yaptığı savaşlar sırasında elde ettiği tutsak ailelerden oluşan grupları Bithynia'da iskân ettiğini görmekteyiz. Nitekim Bizans kroniği Kritovoulos, Fatih devrinde dahi iskân politikası konusunda ayrıntılı bilgi verirken şu ifadeleri kullanıyor: “*Sultan II. Mehmet Sırp, Macar ve Bulgar halklarından birçok ahaliyi İstanbul civarına naklederek buraların imar ve iskânına sarf-ı hizmet ediyorlardı. (...) Parça parça köyler kuruldu.*”²

Ö. L. Barkan da, Osmanlı Devleti'nin kuruluş aşamasında, zengin Bithynia'nın köylerinin boşalmasıyla devletin gücünün azaldığını, bu nedenle de sürgün yöntemiyle bu arazilerin doldurulduğunu yazıyor. Barkan, kuruluş dönemi Osmanlı Devleti için önemli gördüğü bu kurum için çok ciddi çalışmalar yapmıştır. Barkan, İmparatorluk kurulurken, en eski zamanlardan beri verilmekte olan muafiyet-namelerde reyanın devletin her türlü örfi ve olağanüstü hizmetler, salgınlar ve müdahalelerle birlikte sürgünden de muaf olduklarının kaydedilmekte olmasını, ihtiyaç duyulduğunda devletin reayayı sürgün etme hakkı bulunduğu anlamına geldiğini düşünür.

Türkler Bithynia bölgesine geldiklerinde, yüzyıllardan beri bölgede yaşayan Hristiyanları bulmuştu. Genel olarak bu Hristiyanlar Rum olarak anılsa da, etnik kimlikleri hâlâ meçhuldür. Ancak Türkler, İznik ve Bursa bölgesine geldiğinde, bölgedeki ahali Rumca konuşan Hristiyanlardır. Türkler XIV. yüzyılda tüm Bithynia bölgesine egemen olmaya başlayınca, özellikle dağlardaki Hristiyan köylerinin boşaldığı görülmüştür. Ancak diğer bölgelerden gelen Hristiyanların tümü bölgeyi terk etmemiş-

1 Bkz. Raif Kaplanoğlu, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, İstanbul 2000.

2 Kritovoulos, *Kritovoulos Tarihi*, çev. Ari Çokona, Heyemola Yayınları, İstanbul 2013, s. 441-442.

tir. Çok büyük kısmı kıyılara ve adalara kaçmıştır. Osmanlı yönetiminin tutumundan emin olamayan Hıristiyanlar, daha güvende olduğunu düşündüğü kıyı köylerinde yoğunlaşmıştır. Belki de bu nedenle Türkler, yeterli yerleşim yeri bulunmadığı için kıyı bölgelere iskân olmamışlardır. Oysa XIV.-XVI. yüzyıl verileri incelendiğinde, Bithynia'nın iç bölgelerinde bulunan Rum köylerinin önemli bir kısmının zamanla Türkleştiklerine tanık olurken, kıyılardaki gayrimüslim varlığının azalmayıp arttığı gözlenmiştir.

Bu araştırmada, Osmanlı ve Bizans kroniklerinin verdiği bilgilerin yanı sıra Osmanlı dönemi boyunca tutulan arşiv kayıtları, seyahatnameler, tarihi haritalar ve tarafımızdan yapılan saha araştırmaları kullanılarak bölgedeki ilk Türk yerleşimleri tespit edilmeye çalışılacaktır.

Kurşunlu-Gemlik Sahilindeki Kıyı Yerleşimleri

1303 yılındaki Tekfurlar Savaşı³ sırasında Türkler, Bursa Ovası'nı baştanbasa geçerek, *Ulubat*'a kadar egemenlik alanlarını genişletmişlerdir. 1326 yılında Bursa'nın fethi ile tüm ova Türk egemenliği altına girmişti. Bursa Ovası, 1303 yılından itibaren, Bursa kuşatması sırasında Türkleşmiştir. XIII. yüzyılda Bursa'nın en önemli limanları Mudanya⁴ ve Tirilye idi. Bu nedenle Bursa ile Mudanya arasında eskiden beri çok işlek bir yol vardı. Bursa'ya yardım sağlayan en önemli liman olan Mudanya 1321 yılında alınmıştır. Ancak Mudanya'da çok az Müslüman Mahallesi kurulabilmiştir.⁵ Mudanya'dan sonra bir yandan Marmara sahillerinin batısında Tirilye hatında fetihler yapılırken diğer yandan da Gemlik yönünde fetihlerde bulunulmuştur.

3 J. Hammer, bu savaşın 1307 yılında olduğu kaydeder. "Koyunhisar/Bapheus bozgunundan sonra Adranos, Madenos, Kite, Kestel tekfurları, Bursa hâkiminden aldıkları emir üzerine Osman ile savaşa tuştü. Bu savaşta Kestel tekfuru öldü. Kite kumandanı da Uluabad'a kaçtı.", Hammer, *Osmanlı Devleti Tarihi*, c.1, s. 82; Halil İnalçık, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları 1302-1481*, İstanbul 2010, s.37.

4 Johannes Sölch, "Über die Lage von Kaisareia in Bithynien", *Klio* 11, (1911), s.325-334. *Montagnac* veya *Montaneia* adlarıyla da anılır. Eski yerleşim alanının *Apameia* olduğu, bulunan yazıtlardan kesin olarak anlaşılmıştır. XIX. yüzyılın başında Mudanya'ya gelen Perrot ise, burada bir antik tiyatro ile iki antik rihtim kalıntısı bulmuştur. Eski antik kent, bugünkü Siemens fabrikası civarı olup, müze tarafından 3. Derece SİT alanı olarak tescil edilmiştir. Burada zaman zaman mahalli kazılar yapılmaktadır. Apameia adı II. Prusias'ın eşinden dolayı verilmiş olmalıdır. Aslında Mudanya'nın kuruluşu çok daha eski devirlere kadar iner. Strabon'da da *Myrleia* adı geçer. İ.Ö. 202 yılında *Kios* ile birlikte, Makedonya kralı Philippos tarafından tahrip edildiği yazmaktadır. Bkz. Strabon, *Coğrafya*, çev. A. Pekman, İstanbul 1987, s. 24, 42; Thomas Corsten, *Die Inschriften von Apameia (Bithynia) und Pylai*, Teil I, Bonn 1987, s. 1-47, 94-101

5 XVI. yüzyıl sonlarında İstanbul-Mudanya-Bursa arasında işleyen 10'u Mudanya'da bekleyen, 30 kayak tarafından geçiş sağlanırdı. "Sultanlar Manisa'da sancakta iken, en kısa olarak Mudanya yolu ile İstanbul'a ulaşmaktaydı. III. Murat da öyle yaptı. Tahta geçer geçmez, Manisa'da haremünün getirilmesi için Mudanya iskelesine kadrğalar ile 14 araba, 330 beygir yollamıştı. Ayrıca geçeceği yolların ve *Susurluk* üzerindeki köprüünün tamiri için yol güzergâhında yeterli yiyecek sağlanması için emir vermişti." Feridun M. Emeccen, *XVI. Asırda Manisa Sancağı*, Ankara 1989, s.36.

*Fledar/Gündoğdu*⁶, her ne kadar kıyıda olmasa da bir kıyı kasabası sayılabilecek konumdur. Kalesinden sahile kadar inen gizli tünellerle, denize ulaşılabilir. Yine Fledar, bölgenin en önemli kıyı şehri olan *Kurşunlu* yolu üzerindedir. Orhan Bey bu iki şehri aldıktan sonra, bu yolun önemi nedeniyle onarmıştır.⁷ Bu yol üzerinde bulunan *Blados/Yunuseli*,⁸ *Balat*, *Chairesu/Çağrısan* ve *Misebolu/Aydınpınar*⁹ köyleri Bizans devrinden kalma birer eski yerleşim yerleridir.

Mudanya'dan sahil yolu ile batıya doğru gidildiğinde karşılaşılan Arnavutköy,¹⁰ *Siği/Kumyaka*,¹¹ *Trilye/Zeytinbağı*¹² ve *Dascilium/Eşkel* köyleri de çok eski önemli birer yerleşim alanıdır. Mudanya alındıktan sonra Bizanslıların tek limanı, *Trilye/Zeytinbağı* idi. Bursa'ya da ticari mallar buradan geliyordu. Bithynia'nın da en son limanıydı. Bu nedenle Bursa kuşatması sırasında gıda sıkıntısı çekildiğinde, deniz yoluyla *Triglia/Zeytinbağı*'dan gıda ve asker yardımı yapılmıştır.¹³ II. Andronikos'un Bursa'ya yardım için bu limandan bir saldırı girişiminde bulunduğu bildirilmektedir. Nitekim Thomas Corsten'in tespit ettiği bir plana göre *Triglia*'dan 1337 yılında Türkler üzerine büyük bir saldırısı yapılacaktı. Bu saldırı sırasında 36 parça gemiyle gelecek olan asker Bursa'yı kuşatacaktı. Selçuklular devrinde de bu kıyıda en önemli

6 Bizans kaynaklarına göre *Pilandon* veya *Peladarion* olarak anılan yerleşim alanı olduğu sanılmaktadır. Bu köy tam dağın tepesinde, hem Marmara hem de Bursa Ovası'na egemen bir yerde kurulmuştur. Kale de bölgenin stratejik ve coğrafi açıdan konumu çok önemli bir yerde idi. Bu kaleden çok az kalıntı kalmıştır. Definecilere burada yapılan kaçak kazılar sırasında dehlizlerin bulunması nedeniyle Bursa Müzesi tarafından başlatılan kurtarma kazısı yapılmıştır. Bu köyde 1922 yılına kadar Rumlar yaşamaktaydı. Bkz. Jacques Lefort, "13. Yüzyılda Bithynia" *Osmanlı Beyliği*, ed. E. A. Zachariadou, İstanbul 1997, s. 122, Corsten, *Die Inschriften von Apameia*, s. 69. Fledar, Osmanlı kroniklerinde geçen Osman Bey'in vakıf köyüdür.

7 Mehmet Neşri, *Kitab-ı Cihan-nümâ*, haz. M.A.Köymen- F.R.Unat, Ankara 1995, s. 104.

8 Köyde 1521 yılında Hristiyanların yaşaması da bir kanıt sayılabilir. (*166 Nolu Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri*, (1995) s. 8) *Blados*, Osmanlı belgelerinde zamanla *Blad-i Yunus*'a dönüşmüş, Cumhuriyetten sonra da *Yunuseli* adını almıştır. Köyde bugün *Tomba* denilen mevkide eski yerleşim kalıntıları vardır.

9 *Misepolis* kelimesinin anlamı Misya-kenti'dir. Nitekim *Bursa* yakınlarında *Misi/Gümüştepe* adlı bir başka köy vardır. Bu köyde 1530 yılından XX. yüzyıla kadar Rumlar yaşamaktaydı. (*166 Nolu Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri*, (1995) s. 369) *Misi*'nin kuzeyinde antik yerleşim izleri vardır. Menthon'a göre ise köyün kuzeydoğusunda anfitiyatrosu vardı. Bkz. R. Pierre Bernardin Menthon, *L'Olympe de Bithynie- Ses Saint, Ses Couvents, Ses Sites, Cure latin de Brousse*, Paris 1935, s. 49.

10 1830 yılında köyde tümü gayrimüslim olan 27 evde 55 erkek yaşamaktaydı. Raif Kaplanoğlu, *1830-1844 Yıllarında İlk Nüfus Sayımlarına Göre Bursa'da Sosyal ve Ekonomik Hayat*, İstanbul 2012. 2012, s. 39.

11 Antik dönemde bu köyde olasılıkla *Bryllios* veya *Brillium* adlı kent vardı. Eski haritalarda bu köyün adı *Seguino* olarak geçmektedir. Bugün köyde, Osmanlı devri öncesinden kalma birkaç manastır kalıntıları vardır. 1830 yılında 27 Müslüman evine karşılık 192 Rum evi bulunmaktaydı. Kaplanoğlu, *1830-1844 Yıllarında*, s. 39.

12 *Trilye/Zeytinbağı*'de ise Bizans devrinde *Triglia* adlı bir antik yerleşim alanı vardı. Bu yerleşim yerinde 1922 yılına kadar yoğunlukla Rumlar yaşamaktaydı. Bkz. Corsten, *Die Inschriften von Apameia und Pylai*, s. 47-69

13 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, Ankara 1984, s. 247.

liman *Trilye* İskelesi idi.¹⁴ Trilye, çok az Müslüman'ın yaşadığı iri bir Rum sahil kasabasıydı.¹⁵

Bursa bölgesinin en eski iskelesi, *Eşkel*'dir.¹⁶ Yine Karacabey sahilindeki *Kurşunlu*¹⁷ köyleri ile *Arapçifliği* hep Rum yerleşimliydi. XIV. yüzyılda bölge, daha güvenli olduğu için, Türklerin gelmesiyle kaçışan Rumlarca dolmuştu.¹⁸ Sonraları sahilde kurulan Yalıçiftlik köyü de bir Rum yerleşimiydi. Nilüfer çayının denize döküldüğü sahilde üç köy olup bunlar da birer Rum yerleşimiydi.¹⁹ Kıyının bu bölümünde, Eğerci/Eğerce/Eğrice olarak anılan köyde Müslümanlar iskân olmuştur.²⁰

Mudanya'dan Gemlik yönündeki sahilde de bazı sahil kasabaları bulunmaktadır.²¹ Sahilin bu bölümünde bulunan Burgaz tümüyle bir Rum köyü iken, yanındaki Altıntaş Türk köyüdür.²² Mudanya'nın hemen doğusundaki, Osmanlı kroniklerinde sözü edilen *Burgaz köyü*²³ de, Türklerden önceki devirden kalma eski bir yerleşim alanıydı.²⁴ XV. yüzyıl tahrir defterlerinde, bugün yan yana bulunan iki köy olan Altıntaş ile Burgaz'ın tek yerleşim yeri olarak anılmıştır. Burgaz ile Altıntaş köyü aynı iken, daha sonra Altıntaş'tan Halil Paşa bu köyü satın alıp mülkiyeti üzerine geçirmesi üzerine Türk köyü Altıntaş'ı kurmuştur. Mudanya ile Gemlik arasındaki en önemli sahil kasabası olan *Kurşunlu*, Roma-Bizans devrinde *Elegmoi* adıyla anılmış çok eski bir

14 Corsten, *Die Inschriften von Apameia und Pylai*, s. 63.

15 1830 yılında 88 Müslüman erkeğe karşılık 1.200 Rum erkeği yaşamaktaydı. Bkz. Kaplanoğlu, *1830-1844 Yıllarında*, s. 39.

16 *Mudanya* ilçesi *Zeytinbağı* bucağına bağlı iki *Eşkel*'den küçük olanı Rum'du. Bu *Eşkel*, *Bursa*'nın önemli bir limanı idi. Osmanlı döneminde de en yoğun işlem hacmi olan limanlardan biri idi. Rum olan Küçük Eşkel köyüdür. Tahrir defterleri ve kadı sicillerinden Sultan Yıldırım Bayezit'in vakıf köyü olduğu anlaşılabilir. 1530 tarihli tahrir defterine göre Kite/Ürünlü'ye bağlı olup 17 hane Hristiyan yaşayan Küçük Eşkel ile Bözurük (büyük) Eşkel olarak anılan köyde ise 4'ü Müslüman 89 hane yaşayan büyükçe bir kasabadır. 1830 yılında Küçük Eşkel'de 97 hane Rum, Büyük Eşkel'de 85 hane Müslüman evi vardı.

17 *Kurşunlu*'da 1830 yılında 64 Müslüman, 170 Gayrimüslim erkek yaşamaktaydı Kaplanoğlu, *1830-1844 Yıllarında*, s. 43.

18 Pachymeres II, 1885: 597; Georges Pachymérés, *Relations Historiques*, IV, 657.

19 Yeniköy'de 1830 yılında 1 Müslüman, 10 hane gayrimüslim yaşarken, Develeme köyünde 8 Rum erkek, Susıgırlık köyünde ise 4 hane Rum yaşamaktaydı. Bkz. Kaplanoğlu, *1830-1844 Yıllarında*, s. 52.

20 1530 tarihli tahrir defterine göre, Kite/Ürünlü'ye bağlı olup 21 hane yaşamaktaydı. 1830 yılında da bu köyde sadece 14 hane bulunmaktaydı. Bkz. Kaplanoğlu, *1830-1844 Yıllarında*, s. 36.

21 Tabula Peutingeriana'a göre Myrliia/Mudanya ile Kios/Gemlik arasında yol bağlantısı olduğunu yazılıdır Corsten, *Die Inschriften von Apameia*, s. 4.

22 Burgaz/Burgos köyünde 86 Rum, 6 Müslüman evi varken, Altıntaş'ta tümü Müslüman olan 25 ev vardı. Bkz. Kaplanoğlu, *1830-1844 Yıllarında*, s. 39.

23 Neşri, *Kitab-ı Cihan-nümâ*, 1995, s. 116.

24 Bugün 3. derecede SİT alanı olarak ilan edilmiş olup, bazı sondaj kazıları yapılmıştır. Bkz. Corsten, *Die Inschriften von Apameia*, s.73-75. Neşri de *Burgaz*'da kafirlerin varlığından söz etmektedir. Bkz. Neşri, *Kitab-ı Cihan- nümâ*, s.117.

yerleşimdir.²⁵ Bu köy de çok az Müslüman'ın yaşadığı bir Rum köyüdür.²⁶ Kurşunlu ile Gemlik arasındaki tuzlada da Rumlar yaşamaktaydı.²⁷

Gemlik (*Kios*) ve çevresi görece daha geç tarihlerde fethedilmiştir. Gemlik Rumları, 1334 yılında ancak İznik'in (Nikaia) fethinden sonra teslim olmuştu. Kentteki Rumlar ise yerlerinde kalmıştır. Kuruluşu İ.Ö. XIV. yüzyıla kadar inen *Kios* kenti kurulduktan kısa süre içinde önemli bir verimli toprakları ve ulaşılabilir limanı ile Rum göçmenleri kendine çekti. Selçuklular devrinde, Ebu'l-Kasım'ın ilk Türk deniz filosunun oluşturmaya çalıştığı bir yer olması açısından ayrıca önemi vardır.²⁸ Osmanlı devrinde ise bölgenin en büyük Rum kenti olarak 1922 yılına kadar varlığını sürdürdü.²⁹

Gemlik-Armutlu Sahilindeki Yerleşimler

Gemlik-Armutlu arasındaki sahilde hiç bir Rum köyü bulunmaz. Roma-Bizans devrinde de bu sahilde bir yerleşim izi belirlenememiştir. Bölgeye Türklerin gelmesiyle bu sahilde birçok Türk köyü kuruldu. Ancak bu köyler Saray'a bazı yükümlülükleri nedeniyle belki de zorunlu olarak iskân olmuşlardı. Nitekim Gemlik-Armutlu sahilinde bulunan Kumla, Armutlu, Kapaklı,³⁰ Narlı,³¹ Fıstıklı,³² Karacaali³³ ve Arnavut köylerinin avarızları, doğrudan Sultan'a giderdi. Bu köyler Samanlı Dağları'ndan her yıl 3 bin kürek yapmakla

25 Bkz. Corsten, *Die Inschriften von Apameiaia*, s.75-94; Cyrill. Mango, "The Monastery of St. Abercius at Kurşunlu (Elegmi) in Bithynia," *Dumbarton Oaks Papers*, 22, (1968) s.176

26 Nitekim 1844 yılında Kurşunlu'da 72 haneye karşılık 124 hane Rum hane kayıtlıyken, 1914 yılında 94 Müslüman, 1.412 Rum yaşamaktaydı. Kaplanoğlu, *1830-1844 Yıllarında*, s. 43.

27 Tuzla: 1530 tarihli tahrir defterine göre köy olarak kaydedilmiş olup köyde 6'sı Müslüman, 5'i Hristiyan 11 hane yaşamaktaydı. Sonraları neredeyse tamamen Hristiyan köyü olmuştur.

28 Anna Komnena, Haçlılar döneminde, Gemlik civarında Alykas veya Kyparissios olarak anılan bir yerden söz etmektedir. Burası olasılıkla İznik'le Gemlik arası bir yer olmalıdır. Ebu'l-Kasım ile Bizanslılar arasında yapılan kıyasıya savaşın da, Gürle Ovası'nda geçtiği anlaşılıyor. Nitekim yenilen Ebu'l-Kasım zorlukla İznik'e kaçabilmişti Anna Komnena, *Alexiad*, (*Malazgirt'in Sonrası*) (Türkçesi Bilge Umar) İstanbul 1996, s.198.

29 Thomas Corsten, *Die Inschriften von Kios* I.K. 29, Bonn 1985. 1521 tarihli tahrir defterine göre (113 nolu defter) Kite kazasına bağlı Gemlik'te ancak 135 hane kayıtlı idi. 37 hane de ilave olmak üzere toplam 172 hane gözükmektedir. 1530 tarihli tahrir defterine (166 nolu defter) göre 161 hane Rum yaşamaktaydı. Gemlik'in 1914 yılında 690 Müslüman nüfusuna karşılık, 5.195 Rum yaşamaktaydı.

30 Kapaklı: Orhan Gazi'nin vakıf köyüdür. Orhan Bey'den de oğlu İbrahim Bey'e verilen köyün denetimi önce torunlarından Fatma Hatun'a, sonra da Selçuk Hatun'a geçmiştir. Köy bazı kayıtlarda, İbrahim'in annesi, Orhan Gazi'nin eşi olan Asporca Hatun Vakfı olarak kayıtlıdır. Fatma Hatunun bir mektep yaptırdığı yazılmıştır. Köyün geliri, kendi türbesinin giderine harcanmaktaydı. 1530 yılında Kapaklı'da 16 hane Rum vardı.

31 Narlı: Orhan Gazi'nin eşi Aspurca Hatun'un vakfidir. O da oğlu İbrahim için vakfetmiş. Bu nedenle köyün geçmişinin Orhan Bey dönemine kadar indiği anlaşılıyor. 1530 tarihli tahrir defterine göre Kite/Ürünlü'ye bağlı olup 20 hane yaşayan bir köydür. Bir kadı sicilinde ise köyün Hundi Hatun'un vakıf köyü olarak belirtilmiştir. Başka bir belgede de köy, Osman Bey'in türbesinin vakıf köyü olarak gösterilmiştir. Belki de köy üç hisse idi. Dağdan kestikleri funda kömürü ve mangal kömürü karşılığı, avarız vergilerinden muaf tutulmaktaydı.

32 1530 yılında 60 hanelidir.

33 Karacaali: 1530 yılı tahrir defterinden Hafsa Hatun vakfı olan 14 haneli, Kite/Ürünlü'ye bağlı Karaca köyü Karacaali'dir.

görevliydi.³⁴ Bu köylerden sadece Armutlu ve Arnavut köyü gayrimüslimdir. Bugün sahil köyü olan Kumla köyleri de, 60-70 yıl öncesine kadar sahilinden 6-7 km uzaklıktaydı. Sahilde kurulu bulunan Müslüman Narlı, Kapaklı köyleri, 723/1323 tarihli ve Orhan Gazi'nin eşi olan Asporca Hatun Vakfı'na³⁵ kayıtlı olduğuna göre Müslümanların ilk sahil köyleri sayılabilir. Ancak bu sahildeki Kapaklı, Narlı ve Fıstıklı köyleri, daha Bursa ve Gemlik gibi şehirlerin fethedilmediği bir tarihte vakfedildiğine göre, Bu köyler olasılıkla Rum köyü idi. Yenişehir ve diğer bölgelerdeki birçok köy gibi bu köyler zamanla İslamlaşmıştı. Ancak XIV-XV. yüzyılda bu köylerin gayrimüslim köyü olup olmadığını belirleyecek kadar eski belgelere sahip değiliz. Stratejik bir konumda bulunan Armutlu beldesi de çok az Müslüman'ın yaşadığı bir Rum köyüydü.³⁶ Armutlu köyünde Müslüman iskânı için çaba göstermek amacıyla çok sayıda cami, tekke vb. hayratlar yapıldığı görülmektedir.

Armutlu-İzmit Sahilindeki Yerleşim Yerleri

Yalova'nın batısındaki sahilde yer alan kadim Hristiyanların yaşadığı Kocadere,³⁷ Çınarcık,³⁸ Engere,³⁹ Koruköy,⁴⁰ Karpuzdere,⁴¹ Katırlı/Esenköy⁴² ve Arnavud⁴³

34 BOA. Saray Dairesi, 5685.

35 İhsan Uludağ, "Osman Gazi'ye Dair Mühim Bir Vesika" *Uludağ*, Sayı 26, b.61-68; 1513 yılına ait bir Bursa Kadı Sicili no. 23, s. 308; Kamil Kepecioglu, *Bursa Kütüğü*, C. IV, s. 55; C. III, s. 240; C. 1, s. 34; BKS., No. 81, s. 49. Barkan-Meriçli 1988: 72-73.

36 Orhan Bey'in vakıf köyüdür. Orhan Bey'den İbrahim Bey'e verilmiştir. XVIII. yüzyıl tahrir defterlerine göre köy harap olup içindeki kâfirlerin Gemlik'e yerleştikleri yazılıdır. 1830 yılında Armutlu'da 176 Rum, 254 Müslüman erkek yaşamaktaydı. Bkz. Kaplanoğlu, *1830-1844 Yıllarında*, s. 42. 1914 yılında ise 1.263 Rum yaşadığı belirlenmiştir.

37 1530 tarihli tahrir defterinde 77 Müslüman haneye karşılık 38 Hristiyan hanesi yaşamaktaydı.

38 Bugün bir sayfiye yeri olan köyde, 1920 yılında yarı yarıya Rum yaşamaktaydı. Çınarcık köyü ve iskelesi, Kethüda Mehmet Paşa'nın Ortaköy'deki Camii vakfına aitti.

39 Bu köy, *Kocadere* ile Şenköy arasındaydı. 500 haneli ve tümüyle Rum olan bu köy, 1920 yılında Rumların köyü terk etmesiyle boşalmıştır. 1228 yılında Engere köyü halkı dilekçe verip, geçen yıl hastalık, vefat ve dağılması sureti ile iki yüz, üç yüz raddelerinde olan mevcutları 40, 50 kişiye indirdiği bildirilmiştir. BOA, C..DH.. Gömlek No: 5091, Dosya No: 102.

40 Çınarcık'ın doğusunda yer alan *Koruköy*'de de antik yerleşim kalıntıları olup, eski Rum köyü idi. Köydeki kilise tahrip olmuştur.

41 *Teşvikiye* köyünün kurulduğu yerde bulunan eski bir Rum köyüdür. Bölgede, en geniş vadiye sahip köy olduğu için en önemli yerleşiminin de burada kurulduğunu sanıyorum. Nitekim 14-15. yüzyıl Osmanlı belgelerine göre de büyük bir Hristiyan köyüydü. Bu köyde, *Kubbeler* denilen ve çok uzun bir Bizans duvarı vardır ki, köylüler bunu İstanbul'a su taşımak için yapılmış bir su yolu olduğunu düşünmektedirler. Bence bu kalıntılar, suyolundan çok bir savunma hattını göstermektedir. Nitekim bu savunma hattının hemen ucunda, halen kalıntıları deniz içinde 200 metreyi bulan antik iskelede son bulmaktadır.

42 1922 yılına kadar bu köy bir Rum yerleşimiydi. 700-800 hanenin yaşadığı büyük bir köy idi. Köydeki iki kilise halen büyük ölçüde sağlam durumdaydı. 1922 yılında, Rumların köyü terk etmesinden sonra mübadele ile gelen 5 beye arazileri verildiği için yeniden iskân edilmemişti. 1950'li yıllardan sonra, dağdaki Gürcülerin bölgeye gelip yeniden köyü *Esenköy* adıyla kurmuştu. Burada önemli bir liman bulunmaktaydı. Antik liman kısa süre önce, yeni liman yapımı sırasında yok edilmiştir.

43 Bugün *Nüşehiye* çiftliği olarak anılan köyde 1920 yılı öncesinde 300 kadar Rum hanesi yaşamaktaydı. Arnavutköy: Tümüyle Gayrimüslim köyüdür. Köyde 1830 yılında 286 Rum erkek, 1914 yılında ise 979 Rum nüfus bulunmaktaydı.

köyleri de 1922 yılına kadar birer Rum köyüydü. Bu kıyıda yerleşim yeri olabilecek en uygun alan olan *Karpuzdere* vadisi, olasılıkla eski Bizans yerleşimi olan *Triton*'un bulunduğu yerdii.⁴⁴ Yalova bölgesindeki en eski yerleşim alanlarından biri Kuru köydür. Bu köy kroniklerde de geçmektedir. Bölgedeki kadim Hristiyanların yaşadığı bir köydür. Katırlı (Esenköy)'nin Hristiyanları, Sultan Selim İmareti Vakfı'na aittii.⁴⁵ Bölgedeki en eski Türk yerleşimi, İznik'te Yakutpaşa Zaviyesi'nin vakfına ait Çalıca köyüdür. Vakıf kayıtlarına göre vakfı Orhan Bey vermiş. 1455 yılındaki vakıf defterinde Hristiyan yaşamasa da Orhan Bey'in vakfettiği bir yer olması nedeniyle eski bir Rum köyü olma ihtimali söz konusudur.

Tahrip olan *Pylai* (*Çiflikköy*) antik iskelesinin tamiratının zor olması nedeniyle muhtemelen Samanlı Dere'nin denize vardığı noktada doğal limanıyyla Samanlı Kalesi önem kazandı. Buranın ilk Osmanlı devirlerinden başlayarak işlek bir liman olduğu anlaşılıyor.⁴⁶ Son 30 yıla kadar Yalova ve çevresinin dışında, Bursa, İznik ve Orhangazi'nin kereste, sebze ve meyve iskelesi olan Samanlı'da, aslında insan yapımı hiçbir yapıya gerek duyulmamıştır. Evliya Çelebi de XVII. yüzyılın ortalarında bu yoldan geçmiş ve Samanlı Kalesi'ni deniz kıyısında ve harap durumda görmüştür.⁴⁷ Samanlı köyünü, Bizans döneminin *Ksenodochion* adlı yerleşim yerinde lokalize etmek doğru olur.⁴⁸ Nitekim XIX. yüzyılın ortalarına kadar Samanlı'da Hristiyanların yaşadığı anlaşılmaktadır.⁴⁹

Bizans döneminde, Yalova sahilindeki önemli kentlerden biri de Çiftlikköy'deki *Pylai* yerleşim idi.⁵⁰ Roma ve Bizans döneminin en önemli liman kentle-

44 Pamponius Mela'ya göre burada gemiciler için bir liman vardı. (De Chorographia I) Nitekim bu limanın kalıntıları halen ayaktadır. VI. Konstantinos (780-797)'un eşi kaçınca buraya sığınmıştı. Bkz. Corsten, *Die Inschriften von Apameia*, 1987, s. 158. *Triton* ve *Pylai* imparatora ait bir iskeleydi. İdari açıdan da Konstantinopolis'e bağlıydı.

45 1530 tarihli tahrir defterinde şu köyler de bu vakfa aittir. Karpuzderesi (3 Müslüman, 27 Hristiyan), 3 haneli Tatar köyü, 35 haneli Çarka/Hırka, 39 haneli Kadıköy.

46 Bu yol hakkında belgelerde çokça bilgi vardır: “*Samanlı derbendi hıfzı için sancağına müteallik olan piyade taifesinden kifayet miktarı piyade tayin itmeğın, zıkr olunan piyadeler söz konusu defter gereğince derbendi koruyup, yayalık hizmeti görsünler.*” (Bkz. 3 Numaralı Mühimme Defteri, (1558-1560) Ankara 1993, s.662; Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası*, İstanbul 1975, s.131-133, 708, 720.

47 *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, II Kitap, haz. Z.Kurşun-S.A.Kahraman-Y.Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1988, , s.41

48 1974 yılında Yalova'da bulunan bir sırım taşında, *Ksenodochion* ile *Pylai* arasındaki sınırın Konstantinos ve annesi Eirene tarafından lütfedildiği yazılıdır. Bkz. Kaya Zengin, *Yalova*, İstanbul 1987, s.116.

49 Samanlı köyünde, batıda halk arasındaki deyişle Urum (Rum) Mahallesinde kadim Rumlar yaşamaktaydı. 19. yüzyılın ortalarına kadar burada Rum vardı. Nitekim köydeki kilise, 1838 yılında harap olduğu için tamirine izin istenmiştir. 1573 yılında Samanlı köyünde 64 neferin olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. TADB. TTD. 49, v. 204a-b. Olasılıkla Samanlı Kalesi, Bizans kaynaklarında geçen Kserigordos adlı kaleydi. Bkz. Anna Komnena, *Alexiad*, s.306.

50 Anadolu'da birçok Pythia kenti vardır. Bunlardan Bityhnia'da en ünlü Pythia, Yalova'daki Termal idi. Buraya Therma adı da verilmekteydi. Corsten, *Die Inschriften von Apameia*, s. 140-157. *Pylai* adlı bir yerleşim de, Karamürsel'in batısında bulunduğu Puetingen tablosunda yer almıştır. IV. yüzyılda varlığını belirlediği bu haritada kenti, sahilde gösterir. XI-XII. yüzyılda büyük önem kazanan bu kentte

rinden bir *Pylai* veya *Strabilos/Çiftlikköy*'dür. Osmanlı döneminin ilk yıllarından itibaren *Pylai/Çiftlikköy* önemini yitirdiği ve Yalova'nın biraz batısında bulunan *Samanlı*'nın bir liman olarak önem kazandığını görmekteyiz. Osmanlılar bu bölgeye geldiğinde *Pylai* adlı bir kent vardı. Bu kentin XIII. yüzyıla kadar önemli bir ticaret kenti olduğu anlaşılıyor. I. Manuel Komnenos (1143-1180) şehri korumak için *Pylai* kalesini ve surlarını yaptırmıştı. Bu kentin bugün Yalova'nın 5-6 km doğusundaki *Çiftlikköy* olduğu kesinlik kazanmıştır. Günümüzde bu kentten çok eser kalmasına karşın kale yok olmuştur.⁵¹

Osmanlıların Yalova bölgesine geldiğinde; Katırlı/Esenköy'den başlayıp Ereğli'ye kadar olan sahilde, Prainetos/Karamürsel, Herakleion/Ereğli,⁵² Helenopolis/Hersek, *Pylai/Çiftlikköy*⁵³ gibi önemli Bizans yerleşimleri vardı. Osman Bey döneminde,

Bizans imparatorlarının sarayları vardı. İstanbul'dan Anadolu'ya buradaki iskeleden sahile çıktıkları anlaşılıyor. Son yıllarda yapılan araştırmalarda da Helenopolis/Hersek'in batısında bir yerde olduğu anlaşılmıştır. *Pylai*'yi bugünkü Çatalburgaz'da lokalize etmek yanlış olmaz sanırım. Corsten, Armutlu kaplıcasına da *Pylai* dendığını ve buna Triton adının da verildiğini düşünür. Bkz. Corsten, *Die Inschriften von Apameia*, s. 101-115,157-170; Ş. Karagöz, "Pylai Çevresinde Phokritos'un Steli", EA, H.7, (1986) s. 101; A.Müfit Mansel, *Yalova ve Çevresi*, İstanbul 1936, s. 6-8.

- 51 1530 tarihli tahrir defterinde Saraycık adlı bir yerleşim yerinde 53 hane kesimci yaşamaktaydı ki, bu köy olasılıkla *Çiftlikköy* idi. Çünkü burada, Bizans imparatorlarının sarayları vardı.
- 52 Bu köy de kroniklerde adı geçen eski bir yerleşim alanı olup Hristiyan yerleşimi idi. 1530 tarihli tahrir defterinde 3 Müslüman haneve karşılık köyde 79 Hristiyan vardı.
- 53 Bu sahilde özellikle *Çiftlikköy*, Karakilise mevkiinde çok sayıda kalıntı vardır. Bugün Başkent Sitesi bahçesinde bulunan eski kilise halen ayakta. Kilisenin hemen yanında, gölde bulunan antik iskele ise, İmparatorların yanaştığı liman olmalıdır. Bu iskele yanında eski yapı kalıntıları da vardır. Ayrıca *Strabilos*'un idari sınırları içinde Chasion adlı ufak bir yerleşim yeri vardı. Burası, biraz doğuda idi. Bunların güneyinde ise, Çukurköy deresinin (Laledere o zamanki adı *Trikokkia*) doğusunda *Kalathos* adında bir yerleşim merkezinin varlığı yazıtlardan anlaşılmaktadır. *Pachymeres* de, bu *Trikokkia*'nın (*Pachymeres*'in editörü burayı Koçhisar olarak tespit etmiştir.) İznik'in güneydoğusunda olduğunu yazıyor. Hatta *Trikokkia*'nın İznik'in çok yakınında olduğunu, Osman gazi liderliğindeki Türklerin buraya saldırmasını yatıştırmaya çalışan ve bölgenin hamisi olan İmparatorun kardeşi *Maria*'nın çabalarının Türkleri teskin etmek yerine daha da saldırgan hale getirerek bölgeyi yağmaladıklarını ve onların İznik'i ve civarını kuşatmaya teşvik ettiğini yazar. Bkz. *Pachymeres* II, 1885: 638; Georges *Pachymérés, Relations Historiques*, IV, 701. Bu iki köyü, *Trichaloun* deresi ayırmaktaymış. Sencer Şahin, *Bithynische Studien/Bithynia İncelemeleri*, Bonn 1978, s. 98-118. *Trichaloun* kasabasının da *Menthon* azizlerin yaşamını konu ettiği kitabında geçen *Trichallice* olduğunu sanıyorum. Nitekim bu yerin *Kargabaşı Dağı*'nda olduğu yazılmaktadır. *Laledere*'nin hemen yanındaki bölgeye halen *Karga Yeri* denilmektedir. *Aziz Ioannes*'n uzun süre barındığı bir manastırın da bulunduğu bu kasabaya *Uludağ*'dan gelirken yolda *Merillos* adlı bir kasabadan geçtiği azizlerin menkıbelerinde geçmektedir. *Merillos*'un, olasılıkla *Orhangazi*'nin *Yeniköy* adlı beldesi olmalıdır. Bu köyden Roma devrinden başlayarak çok sayıda zengin yazıt bulunmasına karşın buradaki bir yerleşim yeriyle ilgili hiçbir bilgi edinemedik. *Bursa*'dan *Trichaloun* kasabasına giden yol bu köyden geçmekteydi. *Merillos*'un bu köyde lokalize etmemize bir neden de *Samanlı Dağı*'nda, İstanbul'a ateş telgrafı yollanan son merkez olan *Makilos*'un bu köyün hemen üzerinde olduğunun tahmin edilmesidir. Bu nedenle ateş kulesi bulunan tepeye, hem belgelerde hem de halk arasında *Duman Tepe* denilmektedir. Olasılıkla *Makilos* ile *Merillos* aynı yer idi. Bkz. *Menthon, L'Olympe de Bithynie*, 83, 75.

bölgenin en önemli kenti, Helenopolis/Hersek kenti olmalıydı.⁵⁴ Bu nedenle kroniklerde geçen Yalak-Abad kentini bu şehirde lokalize etmek daha doğrudur. Nitekim Pachymeres, Osman Gazi döneminde bu kentten söz ettiğine göre bu kent o tarihte varlığını sürdürmekteydi.⁵⁵ Sahildeki Ereğli köyü ise Süleyman Paşa Vakfı'na aitti.⁵⁶ Nikomedia/İzmit'ten sonra sahilden ilk durak *Eribolon/Eribolos*'dur.⁵⁷ XIII. yüzyılda Helenopolis eski önemini kaybettiği için⁵⁸ biraz daha batıda bulunan Karamürsel'in (Praenetos) önemi arttı. Pachymeres, Herakleion/Ereğli'den Türk saldırıları vesilesiyle bu yerleşimden açıkça bahseder.⁵⁹ Ancak 16. yüzyılda Karamürsel adlı bir yerleşim

54 1800 tarihinde William Martin Leake'ye göre tüm bu sahil eskiden Bizans yöneticilerinin köşkleriyle dolmuştu. "Boz Burnu, İzmit Körfezi ile Kios/Gemlik yahud Mudanya Körfezi arasında aralı noktalar oluşturur. Kısa yoldan İznik'e gitmek için Samanlı Köyü'ne inilerek oradan Gürle yoluyla gölün güney sahili dolaşılmalıdır. Biraz daha batıda, önce Drepenon ve sonra Helenopolis adıyla anılan Yalova/Yalavatch Köyü vardır. Bu tarafta prenses Helen'in büyük yapılar yaptırdığı sıcak su hamamları görülmeye değer. Bu hamamlara eskiden, Bizanslılar gelirdi." Bkz. William Martin Leake, *Journal of a tour in Asia Minor: with comparative remarks on the ancient and modern geography of that country*, Cambridge University Press, 2010.

55 XII. yüzyılda Anna Komnena, Kibotos ve Helonopolis'ten de söz eder. Osman dönemi Bizans kroniği Pachymeres de Helenopolis olarak bu kentten söz etmektedir. George Pachymeres, *De Michaele et Andronico Paleologus*, ed. Immanuel Bekker, CSHB, (Bonn: 1885), s. 120; Georges Pachymérés, *Relations Historiques*, CFHB, Series Berolinensis, Vol. XXII, ed. Albert Failler, Fransızca çev. Vitalien Laurent, (Paris: Less Belles Lettres, 1984, I, 169; III, 117. 1530 tarihli tahrir defterinde "Dil" olarak anılan bu yerleşim biriminde 13 hane Müslümana karşılık 29 hane Hristiyan yaşamaktaydı.

56 1819 yılında gezgin Marcellus bu köyle ilgili şunları yazar: "güzel Nicori'yi (Değirmendere? Ulaşlı? Neocorio = Yeniköy ?) geçerek Heraclea'ya (Ereğli) gitmiştik. Anadolu ve Marmara'da bu isimde bir çok kent var. Bu Ereğli köyü, bahçeler ve ağaçlarla bölünmüş iki mahalle halinde. Deniz kıyısındakinde yalnızca Türkler oturuyor, bir tepenin zirvesinde olan da (Tepeköy) ise yalnızca Rumlar... Kıyıdağı yamaçları kaplayan zeytin ağaçları ve bağların yeşilliği, genellikle sakin olan denizin gök mavisi ile karışırken Arganthos'un (Samanlı Dağları) karaçamları uzaklarda üzgün ve vahşi bir ufuk sunuyorlar" Bkz. F.Yavuz. Ulugün, *Seyahatnamelerde Kocaeli ve Çevresi*, İzmit 2008, s.140. Texier ise şunları yazar: "Sahilden gidilirse Ereğli adında bir köye rastlanır. Bu köy, Eribolon/Eribolos'un bulunduğu yerde lokalize edilir. Bu kent, Ptolemaios tarafından Eribaea adıyla anılır. Civardaki dağda bulunan Gavur Ereğli Köyü deniz sahilinden kovulan Rumlar tarafından kurulmuştur." (Charles Texier, *Asie Minuore*, (Bithynia bölümü, R. Kaplanoğlu) İstanbul 1997, s. 81

57 Ancak İzmit Körfezi'nde XII-XIV. yüzyıllarda en önemli kent Kibotos'tur. Anna Komnena, *Alexiad*, s. 306, 318, 325, 346, 458. Bu kentin Eribolos'un başka bir söylenişi olduğunu sanıyorum. İzmit'in Başiskele ile Erenler-Hisareyn/Asar-İhsaniye köylerinde bulunan çok sayıda buluntunun, bu antik kente ait olduğu sanılıyor. Ramsay, İzmit'ten İznik'e giden yolun üstünde ilk durağın Eribolos olduğunu ifade ederken, Ptolemaios da *Eriboia* ifadesini kullanmıştır. Sencer Şahin ise *Astakus/Başiskele*'nin az batısında lokalize eder. Bu kent, *Herakeion* olarak Bizans kaynaklarında geçer. Bkz. Lefort, *13. Yüzyılda Bithynia*, 1997, s. 122.

58 Nitekim Konstantinos Porphyrogenetos, 959 yılında Helenopolis bataklık olduğu için Prainetos/Karamürsel'e çıkmıştı. Bkz. Mansel, *Yalova ve Civarı*, İstanbul 1936, s. 5; William M. Ramsay, *Historical Geography of Asia Minor*, 1961, p. 24-60; ; J. von Hammer-Purgstall, *Osmanlı Devleti Tarihi* (trc. Mümin Çevik - Erol Kılıç), İstanbul 1983, C.I, s.133, 114, 193.

59 Pachymeres, İznik ve çevresine Türklerin saldırısı nedeniyle Herakleion'un da tehdit altında hissettiği için pek çok Rum'un su yoluyla İznik'e ulaşarak önce göle sonra Göl Kapı'dan şehre sığınmaya çalıştığından bahsetmektedir. Bkz. Pachymeres II, 1885: 411; Georges Pachymérés, *Relations Historiques* IV, 454-455.

alanı yoktur. 1530 tarihli tahrirat defterinde Yalakabad kazasına bağlı 93 hane büyük bir köy olan Mürsellü, olasılıkla Karamürsel idi. Samanlı'nın hemen doğusunda bulunan Termal (Yalova)/Pythia⁶⁰ da, Roma döneminden bu yana imparatorların ilgisine ve ihsanlarına nail olmuş bir yerdi.⁶¹ İmparator Iustinianus'un karısı imparatoriçe Theodora, hekimlerin önerisiyle Pythia kaplıcalarına dört bin kişiden oluşan gösterişli bir kortejle tedavi için gelmişti.⁶² Bu sırada da çevredeki büyük yollar onarılmıştı. Theodora Bithynia'dan geçerken, sağlığını kazanması için Tanrıya yalvarmaları koşuluyla kiliselere, manastırlara ve hastanelere de büyük sadakalar dağıtmıştı.⁶³

İzmit-Kadıköy Sahilindeki Yerleşim Yerleri

Kadıköy-İzmit/Nikomedia'ya kadar yol güzergâhındaki çok eski birer yerleşim alanı olan *Darıca*,⁶⁴ *Tavşandili*,⁶⁵ *Panteichium/Pendik*,⁶⁶

- 60 Bugün *Termal*'da çok sayıda yazıt ile yerleşim alanı izleri vardı. *Pylai ve Termal* Kaplıcalarının o zamanki adı birleştirilip *Pylopythia* adı kullanılmış. Roma İmparatorları Manuel ve II. İoannes Yalova-Kocaeli bölgesinde Rumeli'den getirilen Sırları iskan etmişlerdi. (Bkz. Şahin, *Bithynia İncelemeleri*, s. 98-118; George Ostrogorsky *Bizans Devleti Tarihi*, (Çev. F. İşıltan) Ankara 1986, 156, 362.
- 61 Pachymeres II, 1885: 411; Georges Pachymérés, *Relations Historiques*, IV, 454-455.
- 62 Bugün Termal olarak anılan bölgede, eski hamam büyük ölçüde varlığını sürdürmekteyken, bu hamam çevresindeki kent kalıntıları da yer almaktadır. Bu kalıntılar içinde, çok sayıda yazıt ile yarım daire biçimli Roma devri yapısı halen ayakta. "Dervişler ve şeyhler, Hristiyanları Müslüman yapmaya çalışıyorlardı. Misyoner dervişlerin Yalova (Pythioe-Thermae)'yı fethinin ilk yıllarında geçen bir hikâyede, kaçışlar nedeniyle nüfusu artan bu beldeye gelen bir derviş Hristiyanlar arasında büyük bir şenlik sırasında cırtlıçplak ortaya çıkıp onları İslamiyet davet eder. Onunla eğlenen sarhoş bir kafiri ise elindeki tahta kılıcı ile ikiye böler. Bu olay üzerine birçok Hristiyan din değiştirmiş. Özetle bu derviş, burasını fetih etmiş." Bkz. Paul Wittek (çev. O. Ş. Gökyay) *Menteşe Beyliği*, Ankara 1986, s. 115.
- 63 Edward Gibbon, *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*, 1994, C. IV, s. 51.
- 64 İzmit Körfezi girişindeki bir burunda bulunan Darıca, antik dönemde de yerleşimlere sahne olmuştur. Kaynaklarda bu bölgede *Areztzu*, *Ritzion*, *Tariran* ve *Niketiata* adlarındaki yerleşimler lokalize edilmektedir. Bu adlardan en yaygını ise *Niketiata*'dır. Bu yerleşim yeri *Eskihisar* olmalıdır. Ramsay, *Niketiata*'nın doğusunda *Kharax-Coracas* adlı bir kale bulunduğunu da yazmaktadır. Bu kale Tavşandili'nde idi. Clive Foss, 1984 yılında bu kentte yaptığı incelemede kalenin Ortaçağdan kalma kalıntılarını belirlemiştir. Bkz. Clive Foss, "1984 Yılı Kocaeli ve Kütahya Ortaçağ Kaleleri Araştırması", *III. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara 1985, s. 137-141; Lefort, "13. Yüzyılda Bithynia" s. 121; Avni Öztüre, *Nikomedia Tarihi*, İstanbul 1969, s. 69.
- 65 Sultan Selim vakfı olarak kurulmuş Filokrene/Tavşancıl, Kırkık adını da taşımıştır. Bu civarlara ilk köy 1350'li yıllarda Orhan Gazi döneminde kurulan ve gemici ustalarının gemi yapımı ve denizcilikle uğraştığı Gemiciler köyüdür. Osmanlı donanması çoğu zaman deniz seferlerine buradan çıkmıştır. Orhan Gazi vakfına bağlıydı. Öztüre, *Nikomedia Tarihi*, 63-77.
- 66 Pendik'te *Doloyoba* Köyü yakınlarında *Temenye* Höyüğü vardır. Bkz. Savaş Harmankaya, *Pendik Kazısı 1981, IV. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 1983), s. 25-29; H. Cihat Soyhan, "Pendik'te Bizans Devrine Ait Manastır Kazısı", *Sanat Tarihi Yıllığı*, (1978) s. 139-158; J. B. Papadopoulos, "İstanbul ve Pendik Kitabelerine Dair", *KSyll.* 4, (1871) s. 128-188; Ioannes. P. Miliopulos, "Περί Παντειχίου" (Panteikhion'a (Pendik) Dair", *Byzantinische Zeitschrift* 22, (1923) 451-458; Raymond Janin, "La banlieue asiatique de Constantinople Étude historique et topographique (Suite [1.])", *Échos d'Orient*, tome 22, n°130, 1923. pp. 196-198.

Maltepe,⁶⁷ *Yarımca*,⁶⁸ *Hereke/Kharak*⁶⁹ köye ve beldeleri bulunmaktadır. İzmit-Kadıköy arasındaki bu sahil çok uzun süren savaşlar sonucu Türklerin eline geçmiştir. Bu bölge, bazen Türkler bazen Bizansların eline geçmiştir. Nitekim Üsküdar Tarihi yazarı İbrahim Hakkı Konyalı bu durumu şu satırlarla dile getirir: “*Bostancı, Maltepe, Darıca, Eskihisar, Eski ve Yeni Gebze’ler, Tavşancıl, Orhan Gazi’den sonra bir futbol topu gibi gâh Osmanlıların gâh Bizanslıların eline geçip durdu.*” Ancak, Fatih Sultan Mehmet’in İstanbul’u fethiyle bu duruma son verildi. Yine Âşıkpaşazâde şöyle der: *El-hâsıl bu deniz kenarında kâfir Hisarcıkları, kim vardır şimdide değin gâh Müslümanlara dönerdi ve gâh kâfire dönerdi, Tâ Murad-ı Hân oğlu Mehmed’e değin.*”⁷⁰

İzmit, 1326 yılında kuşatılmış ancak 1337 yılında fethedilmiştir.⁷¹ İzmit’in kuşatmasına Akçakoca tarafından başlanmış fakat 1328 yılında Akçakoca ölünce kuşatmaya diğer kumandanlar devam etmişler. İzmit’in kuşatılması sırasında, bu sahildeki köy ve kasabalar teker teker fethedilmiştir. Darıca, Yarımca, Kalburcu, Hereke, Eskihisar ve Gebze bölgesinin fetih işini İlyas bey yapmıştır. Nitekim Galakrene/Hereke’nin Türkler tarafından ilk alınışı 1326 yılındadır. Orhan Bey, 11 Haziran 1329 tarihindeki Pelekanon Savaşı ile Bizans’ı yenilgiye uğratmıştır. Böylece Osmanlılar, İzmit Körfezi’nin neredeyse tamamını yani sahildeki Hereke, Tavşancıl, Eskihisar, Gebze, Darıca, Tuzla, Pendik, Kartal, Maltepe ve Bostancı gibi yerleri ele geçirmiş oldu.

1402 Ankara Savaşı sonrasında Fetret döneminde Süleyman Çelebi, Timur’un beratına dayanarak Rumeli’ye geçerek sultanlığını ilan etmişti. Şehzade Süleyman

67 Burası Bizans kaynaklarında geçen *Pelekanon* olduğu tahmin edilmektedir. Türklerle Bizanslılar arasında yapılan bir savaşla burada hezimetle uğratılması ile ünlüdür. Bkz. Ioannis P. Miliopoulos, “Περί Βρυαντος (Μάλτεπε)” (Bryas-Maltepe’ye Dair), *Byzantinische Zeitschrift*, 27 (1927), 325-345; Janin, “La banlieue asiatique”, p. 193-195; Semavi Eyice, “İstanbul’da Abbâsi Saraylarının Benzeri Olarak Yapılan Bir Bizans Sarayı: Bryas Sarayı”, *TTK Belleten*, XXIII/89 (1959), s. 89.

68 Yarımca, Bithynia şehri olarak Bryas/Brunga’dan gelmiş. 1328 yılında fethinden sonra Burunca olarak anılmaya başlanmış. Orhan Bey şehri onarmış. Ve cami ve külliye yaptırarak şehri imar etmiş. Burumca adı da Yarımca olmuştur.

69 Foss, bu kentteki kalenin birkaç duvarını belirleyebilmiştir. Clive Foss, “1984 Yılı Kocaeli ve Kütahya Ortaçağ Kaleleri Araştırması” s. 138.

70 *Aşıkpaşazade Tarihi*, s. 93: “*Anı beyan eder kim Sultan Mehmed Burûsa’da imâret yaptı, ana birkaç pâre köyler istedi kim vakf ide, buldıği köyleri ne sûretle buldı. Halk eyitdi, “Sultân’ım bu deniz kenarında hayli köyler vardır kim Müslüman vilayetinin içindedir ve illâ İstanbul’undur” dediler. Sordı bildi, üzerine leşker gönderdi. Birisi “Geğibuze/Gebze”dir “Hereke”den âkârü (öte yan), kâfiri gördi kim leşker gelir hisarı bıraktı, İstanbul’a kaçdı. Biri dahi “Eski Geğibuze” dir, ol cenk etdi anı yağma etdiler aldılar, evlerini Müslümanlara verdiler. Biri dahi “Darucı/Darıca”dır, ol ahde verdi anı dahi imârete vakf etdi. Biri “Pendik”tir, kâfiri İstanbul’a gitti.” Derviş Ahmed Aşki: *Tavarih-i Al-i Osman (Aşıkpaşazade Tarihi)* Maarif Bakanlığı’nın Osmanlıca basımı, İstanbul 1332.*

71 Kocaeli bölgesine ait nüfus yapısı ile ilgili elimizdeki ilk veriler 1523 yılına aittir. İzmit’te 1523 tarihli tahririnde 437 hane Müslüman, 31 hane gayrimüslim kayıtlıydı. 1831 yılındaki ilk nüfus sayımında ise İzmit’teki erkek nüfusun 5.597’si Müslüman, 5.592’si gayrimüslimdi. 1891 yılında ise 39.789 olan nüfusun 19.248’i Müslümandı. Enver Ziya Karal, *Osmanlı İmparatorluğunun İlk Nüfus Sayımı 1831*, Ankara 1997, s. 106; Kemal Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830- 1914)*, Çev. Bahar Tırnakçı, İstanbul 2003, s. 154.

Çelebi, desteğini sağlamak amacıyla Bizans imparatoru Manuel ile Gelibolu'da bir anlaşma imzaladı. Mayıs 1403 yılında imzalanan bu anlaşmaya göre, kendisine Sivilivri'ye kadar Rumeli'deki yerlerin bırakılması şartıyla İzmit Körfezindeki Pendik, Tuzla, Darıca, Gebze, Eskihisar, Tavşancıl, Hereke ve İzmit Bizans'a bırakıldı. Böylece Orhan Gazi'nin Osmanlı topraklarına kattığı bölge tekrar Bizans'a geçti.⁷² Böylece sahildeki kasabalar yaklaşık 17 yıl süreyle Bizans egemenliğine yeniden girmiş oluyordu.

Çelebi Mehmet, Orhan Bey'in fethettiği, kardeşi Süleyman'ın ise Bizans'a geri verdiği sahil köy ve kasabaları geri almayı başardı. Çelebi Mehmet'in komutanlarından Timurtaşzade Umur Bey komutasındaki ordu kısa zamanda Hereke, Gebze ve Eskihisar'ı ele geçirdi. Darıcalı Rumlar ise Osmanlı ordusuna direnmeden teslim oldu. Neşri Tarihi'nde bu olay şöyle anlatılmaktadır:

“Beylerden biri eyitti: “Ey Sultan-ı âlem, bunda Müslüman vilayetinin içinde deniz kenarında bir nice kâfir köyleri vardır kim, [biz] İstanbul'unuz (İstanbuluyuz) deyü otururlar” dedi. Andan Sultan Mehmed anları teftiş edüb üzerlerine leşker gönderdi. Cümlesinden biri, Gebze'den öte Hereke'dir Kâfir gördü kim, üzerine leşker gelür, hisarın bırakub İstanbul'a kaçdı. Biri dahi Eski Gebze'dir (Eskihisar), anın kâfirleri kaçmayub, hayli zaman ceng etdiler. Ahir anı yağmayla alub, evlerini Müslümanlara verdiler. Biri dahi Darıca (Darıca) derler. Ol ahidle ita'at edüb verdi. Anı Sultan Mehmed, imaretine vakf etdi. Ve biri dahi Pendik'tir. Kafiri kaçub İstanbul'a gitdi. Ve Kartal hisarı dahi yine öyle etdi. Muhassal bu deniz kenarındaki hisarcıklar ki vardır. Sultan Mehmed b. Murad Han zamanına dek inkılabda idi. Zira Kostaniyye kuvvetiyle gâh Müslümana ve gâh kâfirlere dönerlerdi. Sonra Sultan Mehmed b. Murad Han İstanbul'u feth edicek inkılabdan kurtulub cebrî Müslümana ita'at etdiler.”⁷³

1420 yılından sonra yeniden Türklerin elin geçen bu sahildeki kasabaları, bütünüyle birer Rum yerleşimi iken zamanla bu köy ve kasalara çeşitli Müslüman iskânları olmuştur. Özellikle XVI-XVII. yüzyıllarda Anadolu'da gerçekleşen Celali isyanları sırasında kaçgun göçlerine uğradı. Örneğin Çelebi Sultan Mehmet'in Bursa'daki evkâfi adına kayıtlı olan Darıca/Darıca beldesinde 1530 yılında 2 hane Müslüman haneye⁷⁴ karşılık 160 hane gayrimüslim yaşamaktaydı.⁷⁵ 1573 yılın-

72 Antlaşma şartları için bkz. George T. Dennis, “1403 Tarihli Bizans-Türk Antlaşması” çev. M. Delilbaşı, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*. 29 (1-4), (1971-78), s. 153-166.

73 Neşri, *Kitâb-ı Cihan-nümâ*, C.2, s. 548-49.

74 “Merhum Sultan Yıldırım Han oğlu Sultan Mehmed Han”a ait Bursa'daki imaret vakfına kayıtlıdır. Bu iki Müslüman da Abdullah oğlu olup ihtida etmiş kişilermiş olmalıdır. Hristiyanlar 355 neferdir. (BOA, MAD 22, s. 17; Ayrıca bkz. Raif Kaplanoğlu, “Tahrir Defterlerine Göre Çelebi Sultan Mehmet Vakfı Köyleri” *Sultan Mehmed Çelebi ve Dönemi*, Bursa 2014, s.234-275.

75 (TKA. TT. 579, v. 35a-36a) 1844-1845 yıllarında ise Darıca'da 680 gayrimüslime karşılık 410 Müslüman'ın olduğu hesap edilmiştir. Bkz. Gülfettin Çelik “Kocaeli Yarımadasında Nüfus ve Yerleşim (15-19. Yüzyıllar)” *Akçakoca ve Kocaeli Sempozyumu*, İzmit 2014, C.1, s.455

da Müslümanların sayısı 14'e çıkmıştır. 1455 tarihli tahrir defterinde: "Kariye-i Darucı tabi-i Gökbüze be-vilayet-i Koca-ili gâvurlardır." ifadesi yer alır^{76,77} 1573 yılı tahrir defterinde de hane sayıları aynı görünmektedir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde, 1024/1615 tarihli bir cizye defterinde; "Vakf-ı Sultan Mehmed Han" vakfına ait Gebze'ye bağlı Darıca'da 210⁷⁸ yine 1082/1671 tarihli bir kadı sicilinde Üsküdar'a bağlı Darıca'da 240 nefer kayıtlıdır.⁷⁹ Bu kıyıda Derince gibi önemli beldeler ise ancak 1890'lı yıllardan sonra kurulmuştur. Ancak bu sahilde, tümüyle bir Rum beldesi olan Hereke'nin daha 1530 yılında tamamen İslamlaştığı görülmektedir.⁸⁰

Bu sahildeki en önemli kasaba kuşkusuz Gebze'dir. Akçakoca'nın oğlu İlyas Bey tarafından ilk defa fethedilerek Osmanlı topraklarına katıldı. Fakat bir ara Gebze ve yöresinin yeniden Bizans'ın eline geçmesiyle durum değişmiştir.⁸¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki⁸² Kocaeli Tahrir Defteri'ne göre bugünkü Gebze'yi Orhan Bey'in kurduğu yazılıdır. Orhan Gazi, İstanbul kapılarına Bostancı ve Erenköy'e kadar bütün Bizans otlaklarını Osmanlı sınırları içine kattığı zaman bugünkü Gebze'nin bulunduğu yeri ve civarını kendisinin vakfı olan Şems köyü ile değiştirmiş, şehri, ev yerlerini halka bedava dağıtmıştır. Defterdeki bilgilere göre: "Karye-i Şems Vakıftır. Orhan Beyden Gekbüze'nin (Gebze'nin) şehir yeri ile Orhan Bey tâbe serâhü istibdat etmiş. Şehir ve yerini şehirliye temlik etmiştir."⁸³ Nitekim Orhan Gazi, yeni kurduğu bu yeni şehre bir de cami yaptırmıştır. Bu cami halen ayaktaadır.

Gebze'den sonraki köy olan Tuzla ise bir Rum balıkçı köyü idi. Tuzla'da 1530 yılında 3 hane Müslüman haneye karşılık 55 hane gayrimüslim yaşamaktaydı. Gayrimüslim hane sayısının 1740 yılında 205'e çıktığı görülür.

76 Bizans hükümdarı III. Andronikos ile Orhan Bey arasında 1329 Haziranında yapılan Pelekonon Savaşı sonucu Darıca, Osmanlı imparatorluğunun hâkimiyetine geçmişti. Yıldırım Beyazıt'ın Ankara Savaşı'nda Timur'a yenilmesi üzerine de Darıca, Süleyman Çelebi tarafından Bizans imparatorluğuna verilmişti. Böylece tekrar Bizans hâkimiyetine giren Darıca, Çelebi Sultan Mehmed'in komutanlarından Gazi Timurtaş oğlu Umurbey tarafından fethedilerek yeniden Osmanlı topraklarına katıldı.

77 BOA. Ali Emiri 71, s.9b.

78 BOA, Mad. 1117.

79 1530 tarihli tahrir defterinde; *Vakf-ı İmaret-i Merhum Sultan Mehmed b. Yıldırım Han* köyüdür. BOA, TT. 338: s. 791. BKS, B. 90, s. 125.

80 Kalenin Osmanlılara geçmesinden sonra stratejik önemi kalmamış ve dolayısıyla kale bugünkü halini almıştır. Hereke bundan sonra 5 km. kuzeydeki Yukarı Hereke'nin deniz iskelesi durumunu almıştır. 1530 yılında Ebu Eyyüb Ensârî Evkâfı adına kayıtlı olan Hereke'de tamamı Müslüman olan 56 Müslüman ailesi vardı BOA. TT438, s. 791. Ayrıca beş sipahi-zade vardı. 1573 tarihli tahrir defterine göre de Hereke'de 56 hane kayıtlıdır. TKA. TT. 579, v. 34a-b.

81 Öztüre, *Nikomedia Tarihi*, (İst. 1969) s. 83

82 BOA, TT. 733.

83 BOA. TT. 1438, s.791.

Pendik/Pantikapaion/Pantiki, Bizans Döneminde “her tarafı surlarla çevrili” anlamını taşıyan Panteichion⁸⁴ olarak anılmıştır.⁸⁵ 1328 yılında Orhan Bey döneminde Aydos Kalesi ele geçirilince Pendik de Osmanlı egemenliğine geçti. 1530 yılında 1 Müslüman hanesine karşılık 61 hane gayrimüslim yaşamaktaydı.⁸⁶

Bu sahilde, Kadıköy’e doğru Kartal⁸⁷ ve Maltepe⁸⁸ Bostancı köyleri bulunmaktadır. Bu köylerden en önemlisi olan Kartal, eski bir Bizans kasabası idi. Türk egemenliği sırasında Orhan Bey’in Gebze’deki Camii’nin giderleri için vakfedilmiş bir köydür. 1573 tarihli tahrir defterine göre köyde, 34’ü hane olan 52 neferin yanı sıra 23’ü hane olan 32 neferin de hariçten gelmiştir.⁸⁹

Sonuç

Selçuklular döneminde Doğu Marmara kıyıları, Bizanslılar ile Selçuklular arasında bir sınır oluşturmaktaydı. Osmanlı kroniklerine göre Osmanlı Beyliği Söğüt ve Domaniç arasındaki bölgede kurulmuştu. Türkler, Bithynia bölgesine geldiklerinde yüzyıllardan beri bölgede yaşayan Hıristiyanları bulmuştu. Türkler XIV. yüzyılda tüm Bithynia bölgesine egemen olmaya başlayınca özellikle dağlardaki Hıristiyan köylerinin boşaldığı görülmüştür. Ancak diğer bölgelerden gelen Hıristiyanların tümü bölgeyi terk etmemiştir. Çok büyük kısmı kıyılara ve adalara kaçmıştır. Osmanlı yönetiminin tutumundan emin olamayan Hıristiyanlar ise daha güvende olduğunu düşündükleri kıyı köylerinde yoğunlaşmaya başlamışlardır. Türklerin kıyı bölgelerindeki seyrek yerleşimlerinin sebeplerinden biri de yeterli boş yerleşim alanının bulunmaması da olabilir. Oysaki XIV-XVI. yüzyıl verileri incelendiğinde, Bithynia’nın iç bölgelerinde bulunan Rum köylerinin önemli bir kısmının zamanla Türkleştiklerine tanık olurken kıyıdaki gayrimüslim varlığının azalmayıp arttığı gözlenmiştir. Birçok yerleşim alanı boşalarak adalara ve kıyı kentlere göçmüştü.⁹⁰ XIV. yüzyıla geldiğimizde, dağ-

84 Demetrius J. Georgacas, *The Names for the Asia Minor Peninsula*, Heidelberg 1971, s. 118.

85 Bu köyde 1830 sayımında oldukça yoğun Rum yaşamaktaydı.

86 BOA, TT.438, s.791.

87 Orhan Bey’in Gebze’deki Camisi adına kayıtlı olan köyde 34 hane yaşamaktaydı. Bu köyde 1830 sayımında oldukça yoğun Rum yaşamaktaydı. TKA. TT. 579, v.44.

88 Maltepe/Pelekanon’un tarihi Bizans İmparatorluğu’na dayanmaktadır. O devirlerde adının “Bryas” veya Latince adıyla “Urias” olduğu söylenir. Bu günkü Maltepe 16. yüzyılda burada kurulmuştur. Bu küçük sınır kasabasının 1509 yılındaki depremde yıkıldığı ve Dragos eteklerinde bulunan ve bu yüzyılda “Obnias” veya “Abrias” adı ile anılan kasabanın harabeleri, 1540 yılında ünlü Fransız nebatatçısı ve seyyahı “Pierre Gylli” tarafından görülerek tespit edilmiştir. 1573 tarihli tahrir defterine göre; “*Orpa nam-ı diğer Maldepesi Köyü*”, Sultan Mehmed Han’ın İstanbul’daki vakfı adına kayıtlı olduğu anlaşılmaktadır. Maltepe’de 29’u ortakçı ve 26’sı “gebran” olarak toplam 55 nefer Gayrimüslim kaydedilmiştir. (TKA. TT. 579, v. 55b-56a) Bu köyde, 1830 sayımında da oldukça yoğun Rum yaşamaktaydı.

89 TKA. TT. 579, s.44.

90 “Türkler bölgeye geldiklerinde tüm Bithynia harabeye dönmüştü. Rum halkın büyük bölümü bölgeyi boşaltmış, özellikle adalara kaçmıştı.” Bkz. Lefort, “13. Yüzyılda Bithynia”, 1997, s. 114.

ların tümüyle Türkleşmiş olmasına karşın, ovalarda ve özellikle kıyı kentleri ve kasabalarda oldukça fazla oranda Hıristiyan unsur yaşıyordu.

Osman Gazi ve onun oğlu Orhan Gazi'nin fetih siyasetinde en büyük hedefi İznik ve Bursa idi. Ancak bu iki önemli şehrin kuşatılması sırasında özellikle Mudanya ve Gemlik limanlarından Bizanslılara gelen yardımlar kıyı şehirlerinin fethi gereğini doğurdu. Doğu Marmara kıyısındaki köyler ve kasabaların fethi çok uzun sürmüştür. Osmanlı yönetiminin çoğu iri birer kasaba olan köylerdeki Rumları yerlerinde bıraktığı görülmüştür. Son derece önemli olan bu kıyılar stratejik bir önem taşımış olsalar da kıyılarıdaki Rumların yerlerinde bırakılmaları hatta kıyılarda Türk iskânları konusunda ısrarlı olunmaması dikkat çekicidir.

XV-XVI. yüzyılda Yenişehir bölgesinde 55 kadar Rum köyü varken, XIX. yüzyılda hiç bir Rum köyü kalmamıştır. Bu Rum köylerdeki Hıristiyanların zamanla ya İslamlaştığını ya da yok olduklarını söyleyebiliriz. Oysa kıyılarıdaki Rum köylerinden hiçbiri, Müslüman köyüne dönüşmedi. Gayrimüslim-Müslüman dengesi korundu ve hatta XV-XVI yüzyılda gayrimüslimlerin kıyılarda daha da arttığı söylenebilir.

Türklerin Bizanslılardan fethettiği, Doğu Marmara kıyılarındaki bulunan 28 kadar yerleşim yerinin 24'ü XX. yüzyıla kadar Rum köyüdür. Bu kıyılardaki Rum köy ve kasabaların büyük çoğunda Müslümanlar da iskân olsalar bile hiçbirinde Rumlardan fazla olmamıştır. Sadece Gemlik ile Armutlu arasındaki Karacaali, Narlı, Kapaklı ve Fıstıklı köylerinin Osmanlı Kuruluş Devrinde birer İslam köyü olarak sahilde kurulduğu düşünülmektedir. Nitekim bu köyler var olan tüm belgelerinde birer İslam köyü olduğu gösterilmektedir.

Doğu Marmara kıyılarındaki, XV.-XVI. yüzyıllardan sonra bazı köylerin kurulduğu gözlenmiştir. Bu köylerin de büyük ölçüde Rum yerleşimi olduğu belirlenmiştir. Örneğin Susıgırlık, Yeniköy, Yalıçiftlik, Tuzla gibi köyler Rumlar tarafından kurulmuşken, Türklerce bu kıyılarda Altıntaş, Esence ve Karamürsel gibi yeni yerleşim yerleri kurulmuştur. Hereke gibi bazı önemli beldeler ise tümüyle İslamlaşmıştır.

Orta Asya Türklerin geleneksel olarak suyla ve denizle ilgisi yok gibidir. Üç tarafı denizle çevrili Anadolu'ya geldiklerinde de kıyılara kadar iskân olmuş olsalar bile kıyılarda Türk köylerinin yok denecek kadar az kurulması geleneksel olarak denizden yararlanma yeteneklerinin az olması söylenebilir. Sadece Doğu Marmara kıyıları değil, Anadolu'nun üç tarafını çeviren kıyıların büyük bölümündeki kasaba ve köylerin genellikle Rum yerleşimi olduğu bilinmektedir. Kıbrıs dışında, çok yakın olsalar bile adalarda Türk iskân neredeyse hiç olmaması, Türklerin Orta Asya yaşam koşullarının etkisi olduğunu düşünmekteyiz.

Türklerin kıyılarda iskân olmamasının bir başka nedeni ise ilk fetih sırasında gayrimüslimlerin daha güvenli gördükleri kıyı köy ve kasabalara çekilmesiyle kıyılarda Türklerin iskân alanlarının azalması da olabilir. Gerçekten de kıyı bölgelerde yaşayan köy ve kasabaların en önemli geliri, deniz ve balıkçılık olmuştur. Orta Asya boz-

kırlarından gelen Türkmen boylarının balıkçılık konusundaki deneyimsizliği Türklerin kıyılara iskânında isteksizliğinin önemli bir nedeni olduğunu düşünmekteyiz. Daha ilk fetihlerden başlayarak, kıyılardaki köy ve kasabaların son derece stratejik bir önemi olmasına karşın, ne Kuruluş Dönemi'nde ne de sonraki dönemlerde kıyılarda bir Türk iskânı stratejisinin yürütülmediği gözlenmiştir. Bunun nedeni, her hakları verilmiş, önceki dönemlerden daha rahat bir yaşam süren kıyılardaki Rumların devlete olan bağlılığı konusunda bir endişenin duyulmamış olması gösterilebilir. Oysa milliyetçiliğin ortaya çıkışı sonrasında, XIX. yüzyılın ikinci yarısında, Doğu Marmara kıyılarındaki Rum yerleşimleri stratejik açıdan bir endişe doğurduğu anlaşılmıştır. Bu amaçla, Armutlu ile İzmit arasındaki Samanlı Dağları'nda, bölgedeki 20 kadar Rum ve Ermeni köyünü çevreleyen 40 kadar "93 Göçmeni" köyü kurulmuştur. I. Dünya Savaşı'nda ise bu kıyılardaki Rum köylerin yarattığı endişe daha da artmış, 1915 yılı Mart ayında bölgedeki Ermenilerin dışında, sahillerdeki Rum köyleri de boşaltılarak, köylüler iç kısımlara taşınmıştır.⁹¹

91 Bursa Belediye Arşivi belgelerinden anlaşıldığına göre boşaltılan Rum köylerinden bazıları şunlardır: Gemlik Armutlu, Arnavutköy ve Kurşunlu (KA, Beld, E/9, s.75, 956, 1093, 1116, 1820). Mudanya'ya bağlı İmralı Adası Rumlarıyla, Mudanya'nın Çamlıca ve Çeşnigir gibi Rum köyleri stratejik konumu nedeniyle boşaltıldı. Nitekim Başbakanlık Osmanlı Arşivindeki bir belgede, sürülen Rumlar için "sahilden sürülenler" ifadesi kullanılmıştır.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları:

- TKA. TT. 579, s.44.
Bursa Belediye Arşivi (KA, Beld, E/9, s.75, 956, 1093, 1116, 1820).
BOA, TT. 166
BOA, TT. 733.
BOA. TT. 438, s.791.
BOA. Ali Emiri 71, s.9b.
BOA, Mad. 1117.
BKS, B. 90, s. 125
BOA, MAD 22, s. 17.
TKA. TT. 579, v. 35a-36a.
TADB. TTD. 49, v. 204a-b.
BOA, C.DH.. Gömlek No: 5091, Dosya No: 102.
BOA. Saray Dairesi, 5685.
3 Numaralı Mühimme Defteri, (1558-1560) Ankara 1993.

Kaynaklar ve İncelemeler:

- AKDAĞ, Mustafa (1975). *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası*, İstanbul.
Anna Komnena, *Alexiad, (Malazgirt'in Sonrası)* (Türkçesi Bilge Umar) İstanbul 1996.
BUCHWALD, H. (1969). "The Church of the Archangels in Sige near Mudania", *Byzantina Vindobonensia*, IV (Vienna-Cologne-Graz).
CORSTEN, Thomas (1985). *Die Inschriften von Kios I.K.* 29, Bonn.
CORSTEN, Thomas (1987). *Die Inschriften von Apameia (Bithynia) und Pylai, Teil I*, Bonn.
ÇELİK, Gülfettin (2014). "Kocaeli Yarımadasında Nüfus ve Yerleşim (15-19. Yüzyıllar)" Akçakoca ve Kocaeli Sempozyumu, İzmit, C.1, s. 447-464.
DENNIS, George T. (1971) "1403 Tarihli Bizans-Türk Antlaşması" çev. M. Delilbaşı, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*. 29 (1-4), (1971-78), s. 153-166.
Derviş Ahmed Aşıkı. *Tavarih-i Al-i Osman* (Aşıkpaşazade Tarihi) Maarif Bakanlığı'nın Osmanlıca basımı, İstanbul 1332
EMECEN, Feridun. M. (1989). *XVI. Asırda Manisa Sancağı*, Ankara.
EYİCE, Semavi (1959). "İstanbul'da Abbâsi Saraylarının Benzeri Olarak Yapılan Bir Bizans Sarayı: Bryas Sarayı", *TTK Belleten*, XXIII/89, s. 79-99.
FOSS, Clive (1984). "1984 Yılı Kocaeli ve Kütahya'da Ortaçağ Kaleleri Araştırması" *III. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, s.137-141.
GEORGACAS, Demetrius J. (1971). *The Names for the Asia Minor Peninsula*, Heidelberg.
George Pachymeres, *De Michaele et Andronico Paleologus*, ed. Immanuel Bekker, CSHB, (Bonn: 1885).
Georges Pachymérés, *Relations Historiques*, CFHB, Series Berolinensis, Vol. XXII, ed. Albert Failler, Fransızca çev. Vitalien Laurent, (Paris: Less Belles Lettres, 1984).
GIBBON, Edward (1994). *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*, C. IV, İstanbul.

- HAMMER-Purgstall, J. Von (1983), *Osmanlı Devleti Tarihi* (trc. Mümin Çevik - Erol Kılıç), İstanbul, C.I, s.133, 114, 193.
- HARMANKAYA, Savaş (1983). “Pendik Kazısı 1981”, *IV. Kazı Sonuçları Toplantısı*, (1983), s. 25-29.
- İNALCIK, Halil (2010). *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları 1302-1481*, İstanbul.
- JANIN, Raymond (1923). “La banlieue asiatique de Constantinople : Étude historique et topographique (Suite [1.])”, *Échos d'Orient*, tome 22, n°130, pp. 182-198.
- KAPLANOĞLU, Raif (2000). *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, İstanbul.
- KAPLANOĞLU, Raif (2012). *1830-1844 Yıllarında İlk Nüfus Sayımlarına Göre Bursa'da Sosyal ve Ekonomik Hayat*, İstanbul.
- KAPLANOĞLU, Raif (2014). “Tahrir Defterlerine Göre Çelebi Sultan Mehmet Vakfı Köyleri” *Sultan Mehmed Çelebi ve Dönemi*, Bursa, s.234-275.
- KARAGÖZ, Ş. (1986). Pylai Çevresinde Phokritos'un Steli, *EA*, H.7.
- KARAL, Enver Ziya (1997). *Osmanlı İmparatorluğunun İlk Nüfus Sayımı 1831*, Ankara.
- KARPAT, Kemal (2003). *Osmanlı Nüfusu (1830- 1914)*, Çev. Bahar Tırnakçı, İstanbul.
- Kritovulos. *Kritovulos Tarihi*, çev. Ari Çokona, Heyemola Yayınları, İstanbul 2013.
- LEAKE, William Martin (2010). *Journal of a tour in Asia Minor: with comparative remarks on the ancient and modern geography of that country*, Cambridge University Press.
- LEFORT, Jacques (1997). “13. Yüzyılda Bithynia” *Osmanlı Beyliği*, ed. E. Zachariadou İstanbul, s. 106-128
- MANGO, Cyrill (1968). “The Monastery of St. Abercius at Kurşunlu (Elegmi) in Bithynia,” *Dumbarton Oaks Papers*, 22, p. 169-176.
- MANSEL, A. Müfit (1936) *Yalova ve Cıvırı*.
- Mehmet Neşri, *Kitâb-ı Cihan-nümâ*, 2 cilt (Yay. M.A.Köymen- F.R.Unat) Ankara 1995.
- MENTHON, R. Pierre Bernardin (1935). *L'Olympe de Bithynie- Ses Saint, Ses Couvents, Ses Sites, Cure latin de Brousse*, Paris.
- MİLİOPULOS, I. P. (1923). “Περί Παντειχίου” (Panteikhion'a (Pendik Dair)”, *Byzantinische Zeitschrift* 22, 451-458;
- OSTROGORSKY, George (1986). *Bizans Devleti Tarihi*, (Çev. F. Işıltan) Ankara, 156, 362.
- ÖZTÜRE, Avni (1969). *Nikomedia Tarihi*, İstanbul.
- RAMSAY, William M. (1961). *Historical Geography of Asia Minor*.
- Soyhan, H. Cihat (1978). “Pendik'te Bizans Devrine Ait Manastır Kazısı”, *Sanat Tarihi Yıllığı*, s. 139-158.
- SÖLCH, Johannes. (1911). “Über die Lage von Kaisareia in Bithynien”, *Klio* 11, s.325-334.
- Strabon. *Coğrafya*, çev. A. Pekman, İstanbul 1987.
- ŞAHİN, Sencer (1978). *Bithnische Studien/Bithynia İncelemeleri*, Bonn.
- Texier, Charles, *Asie Mineur; (Bithynia bölümü, R. Kaplanoğlu)* İstanbul 1997.
- ULUGÜN, F.Yavuz (2008). *Seyahatnamelerde Kocaeli ve Çevresi*, İzmit.
- UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı (1984). *Anadolu Beylikleri*, Ankara.
- WITTEK, Paul (1986). *Menteşe Beyliği*, (çev. O. Ş. Gökyay), Ankara.
- ZENGİN, Kaya (1987). *Yalova*, İstanbul